

Utländsk arbetskraft — några sociologiska synpunkter

Det är troligt att den ökade invandringen under efterkrigstiden för Sveriges del betytt snabbare välbefindelseökning och ett rikare socialt och kulturellt liv. Samtidigt har den skapat en rad problem av vilka en del av olika skäl icke blivit tillfredställande belysta.

Som underlag för vår invandrarpolitik behöver vi i dagens situation framför allt mer faktisk kunskap om vilka invandrare som kommer till Sverige, om deras upplevelse av det svenska samhället och svenskarnas upplevelser av dem.

Harald Swedner är docent i sociologi vid Lunds universitet.

Harald Swedner

Min utbildning gör att jag inte ser det som min uppgift att lägga socialmedicinska synpunkter på den utländska arbetskraften i Sverige utan att ge sociologiska aspekter på dessa problem, som jag tror att socialmedicinskt inriktade läkare kan ha intresse för.

Våra gamla och våra nya minoriteter

Det är viktigt att vid en analys av den utländska arbetskraftens situation i Sverige hålla i minnet att det har funnits och finns en rad "gamla" minoriteter i vårt land. De viktigaste av dessa "gamla" minoriteter är samerna, zigenarna, judarna, de nu helt assimilerade "skogsfinnarna" i mellansveriges skogsbygder och de finsktalande tornedalingarna i Tornedalen. En av dessa minoriteter, samerna, kan betecknas som ett slags "urinnevånare". Tornedalingarna kan klassificeras som en gränsminoritet. Några av dessa "gamla" minoriteter har kommit till vårt land som invandrare; det gäller för zigenarna, judarna och "skogsfinnarna".

Efter ett anförande vid symposium i Svenska Läkarsällskapet januari 1967.

Om relationerna mellan dessa "gamla" minoriteter och den politiskt, socialt och ekonomiskt dominerande folkgruppen i landet — svenskarna — hade studerats mera ingående av historiskt orienterade samhällsforskare, skulle vi i dag kunnat diskutera invandrarnas situation i vårt land från säkrare utgångspunkter än vad som faktiskt är fallet. Visserligen tror jag inte att vi skulle ha upptäckt något generellt mönster för relationerna mellan svenskarna och deras minoriteter, men vi skulle vetat en hel del om de sammanhang som lett fram till de gruppfördomar, den gruppdiskriminering och de grupp motsättningar, som har satt sin prägel på relationerna mellan svenskarna och de "gamla" minoriteterna i Sverige ända fram till våra dagar. Det är ett irriterande faktum att när Sverige nu på allvar blivit ett invandrarland, så måste vi hämta nära nog all vår kunskap om de problem som är förknippade med konfrontationen mellan invandrargrupper och andra minoriteter och den dominerande svenska befolkningen från den kunskap vi har om förhållanden i andra länder. I huvudsak är vi hänvisade till det vi vet

genom den teoretiska analys och den empiriska forskning, som forskare i andra länder — framför allt USA — ägnat åt detta problem. Samtidigt är vi medvetna om att denna kunskap inte alltid kan generaliseras till att gälla för dagens situation i vårt land. Vad vi därför framför allt behöver som underlag för vår invandrapolitik i dagens situation — är empirisk kunskap om vilka invandrare som nu kommer till Sverige, om hur de ser på och upplever det svenska samhället och hur svenskarna ser på och upplever dessa "nya" och snabbt växande minoriteter.

Att en omfattande invandring kan skapa samhälleliga problem är uppenbart. Svårigheterna vid den teoretiska analysen av problemet består bland annat i att det är svårt att resonera sig fram till en systematisk överblick över dessa problem och att relatera dem till en allmän teori för hur ett samhälle fungerar.

Ett sätt att närma sig problemet är att undersöka om en invandringsvåg av det slag vi haft i Sverige under efterkrigsåren leder till att samhället kommer att fungera bättre eller sämre än tidigare.

Effekten av invandringen under efterkrigstiden — positiv eller negativ?

Det är mycket möjligt att den totala effekten av invandringen till Sverige under efterkrigstiden har blivit en intensifiering av det ekonomiska livet, en snabbare välbefindöskning och ett mera varierande och givande socialt och kulturellt liv än vi skulle ha haft i vårt land, om vi inte under denna tid fått ta emot och härbärgera våra politiska flyktingar, våra arbetssökande utlänningar och våra utländska studenter. Själv är jag närmast benägen att tro att så är fallet.

Men samtidigt finns det anledning att konstatera att invandringen i Sverige — liksom i många andra länder — skapar en rad problem.

En del av dessa problem är allmänt kända och föremål för en kontinuerlig debatt, och de tas också ofta som intäkt för en generellt avvisande hållning mot invandring över huvud taget eller åt-

minstone en avvisande hållning mot specifika invandrargrupper.

Andra problem av denna typ är mindre allmänt kända eller blir av olika skäl inte föremål för en offentlig debatt och belysning, kanske bland annat därför att de intressenter som formar den offentliga debatten känner sig pinsamt berörda av att problemet existerar eller inte vill ta upp det till öppen debatt av taktiska skäl.

Jag vill inte sticka under stol med att jag själv är benägen att tro att en total summering av det svenska samhällets vinster och förluster på invandrarna slutar med ett överskott på plussidan. Det är emellertid viktigt att alla plus- och minusposter blir ordentligt analyserade. Det är viktigt bland annat därför att en ingående analys av dem är en förutsättning för en ökning av pluskontot. Analysen behövs också för att det svenska samhället — oberoende av om summeringen slutar på plus eller minus — måste anpassa sig till att i fortsättningen ta emot en betydande invandring. Detta är på lång sikt en ofrånkomlig konsekvens av framväxten av en europeisk arbetsmarknad och av en ökad internationalisering av arbetslivet.

Till de teser som ofta diskuteras hör att vi måste räkna med att det finns en viss risk för att vissa invandrargrupper består av personer, som i ett eller annat avseende — och åtminstone kortsiktigt — avviker negativt från landets egen befolkning, t.ex. genom att de i genomsnitt har en låg allmänbildning, att de saknar lämplig yrkesutbildning för svenska förhållanden, att de är vid dålig hälsa eller i dålig fysisk kondition, att de är relativt starkt kriminellt belastade eller att de eventuellt utgör ett ur genetisk synpunkt negativt tillskott till befolkningen i landet. Vi har emellertid för närvarande inga belägg på att sådana förmodanden är riktiga. Det finns ingenting som tyder på att någon av våra invandrargrupper ur dessa synpunkter generellt skulle utgöra ett dysfunktionellt inslag i den svenska befolkningen.

Det största problemet i detta sammanhang torde vara att många svenskar utan skymsen av bevis utgår från att invandring är något dysfunktionellt och att de av denna anledning (a) dels är negativt inställda till invandring rent allmänt eller åtminsto-

ne till att vi tillåter vissa grupper att flytta till Sverige och (b) *dels* att många — i tal och skrift — uttalar sig nedsättande om de invandrare som redan befinner sig i Sverige och på annat sätt uppträder diskriminerande mot dem. Genom att så många — utan något faktiskt underlag för sitt ställningstagande — betraktar invandringen som ett problem, blir den — på grund av detta ställningstagande — ett problem.

Finns det någon risk för segregation av utländska barn i skolorna

Alla problem i detta sammanhang är emellertid inte skenproblem i den meningen att värdbefolkningen reagerar på basis av felaktiga föreställningar om invandrarna. Det förhållandet att invandrarna oftast talar ett annat språk och har andra seder och bruk än svenskarna, skapar uppenbarligen svårigheter. Vuxna invandrare lär sig endast i undantagsfall att tala en lättbegriplig svenska, och de lär sig i regel inte heller att förstå svenska mer än hjälpligt. På arbetsplatserna är det besvärligt att instruera anställda med begränsade kunskaper i svenska. Hemmafruarna i invandrarfamiljerna känner sig ofta socialt och kulturellt isolerade. Särskilt kännbart blir detta för invandrarföräldrar, som har barn som snabbt lär sig svenska i skolan och som successivt isoleras från barnen, språkligt, kulturellt och socialt.

Äldre invandrare har — delvis på grund av sina bristande kunskaper i svenska men också på grund av en stark bindning till sin härkomstsmiljö — ett starkt behov att hålla kontakt med dess språk, dess seder och bruk, dess kulturella liv. Tillgången till tidningar och böcker, möjligheten att se TV, höra på radio, se filmer och att delta i gudstjänster på det egna språket är emellertid ofta mycket begränsad, och detta leder till att många invandrare lever ett utarmat fritidsliv. Invandrarna skapar — enkelt uttryckt — ett serviceproblem på många områden, t.ex. för biblioteken, för biografer, för teatrar, för detaljhandeln och för de myndigheter som skall skapa underlaget för fritidsverksamheten. Detta problem uppleves naturligtvis särskilt starkt i orter med många invandrare.

Våra skolor, vuxenutbildningsorganisationer och ideella organisationer måste här ta på sig ett stort ansvar.

Barnen i invandrarfamiljerna — och de vuxna — bör få hjälp *både* till att lära sig svenska och till att hålla kontakten med hemlandets språk och kultur. Det får de långt ifrån alltid nu. Vi måste visa en dubbel generositet, mot dem som medvetet strävar att snabbt assimileras i den svenska folkgruppen och mot dem som är angelägna att bevara kontakten med sin ursprungsmiljö.

Tyvärr finns det en tendens till att barnen i invandrarfamiljerna klungas samman i vissa skoldistrikt på de stora invandrarorterna, vilket i sin tur hänger samman med att invandrarna — delvis av egen vilja, delvis därför att de tvingas därtill — är koncentrerade till vissa bostadsdistrikt. Detta gäller framför allt de större städerna. Det finns en viss risk för att vi i Sverige så småningom kommer att få uppleva det som hör till de vardagliga erfarenheterna för skolfolk och samhällsplanerare i storstäderna i USA och England, nämligen att den ursprungliga "inhemska" befolkningen (och särskilt barnfamiljerna) börjar flytta bort från de stadsdelar, där invandrare bosatt sig i ett stort antal, bland annat med den motiveringen att undervisningen i skolorna i sådana områden lider av att lärarna inte kan ta hand om barnen på ett tillfredsställande sätt. I värsta fall går utvecklingen därhän att skolorna i dessa områden får nöja sig med unga, oerfarna lärare, eftersom de äldre och erfarna lärarna utnyttjar sitt övertag i tjänsteår till att söka sig bort från dessa områden till områden med mer lätthanterade klasser. Om man inte kan hejda en sådan utveckling i tid genom lämpliga åtgärder, är det svårt att se hur vi i Sverige skall kunna undvika att utvecklingen i sådana områden går in i den "djävulscirkel", som i USA och England mycket ofta har lett till att invandrargruppernas bosättningsområden förvandlats till dysfunktionella slumdistrikt, där immigranter och andra samhällsgrupper, som har svårt att hävda sig ekonomiskt och socialt, får nöja sig med en andra klassens service både när det gäller skolor och när det gäller andra typer av serviceanläggningar.

Invandrarna och arbetsmarknaden

Det finns många andra problem, som man måste räkna med, när ett land får mottaga en stark invandrarström. Arbetstagare, som är yrkesverk-samma på de områden inom arbetslivet, dit större grupper av invandrare söker sig, upplever även vid översysselsättning ofta invandrarna som ett latent hot mot sin anställningstrygghet. Om så inte är fallet, så upplever de åtminstone ofta sina möjligheter att hävda sina lönekrav som mindre goda. När vi — som just nu — passerar en svacka i vår sysselsättningsnivå — uppleves naturligtvis detta inte längre enbart som ett latent hot utan som en påtaglig risk. Ett dylikt läge utgör — det visar erfarenheter från andra länder — en utom-ordentlig grogrund för negativa grundhållningar till etniska minoriteter, grundhållningar som i egenintressets namn lätt förvandlas till öppet demon-strerande gruppfördomar, till medveten grupp-diskriminering och till öppet deklarerade mot-sättningar och konflikter. I kombination med fel-aktiga föreställningar om en utbildningsmässig och eventuellt genetisk underlägsenhet hos invandrar-grupperna blir följden ofta en utveckling mot en principiell och systematiserad *negativ särbehand-ling* (diskriminering) från den dominerande folk-gruppens sida.

Svenskarna är utan jämförelse den socialt, eko-nomiskt och politiskt dominerande etniska gruppen i Sverige. Den traditionella attityden till minorite-terna har inneburit att vi accepterat dem som ett slags kulturella "enklaver". Det gäller i stort sett för våra "gamla invandrargrupper", för zige-narna och judarna, i viss mån också för "skogs-finnarna", och i markerad grad för samerna. Nu förefaller det som om flertalet svenskar i dagens

Sverige i stort sett räknar med och väntar sig att våra "nya" invandrare skall "försvenskas" tämligen omgående. Detta krav uttalas ibland öppet av representanter för den dominerande svenska grup-pen. I regel fungerar detta krav på invandrarna ofta endast som en vagt upplevd och outtalad utgångspunkt för vårt officiella sätt att möta in-vandrarna. Detta krav visar sig emellertid ofta komma i konflikt med de "nya" invandrar-nas strävan att bevara sin kulturella identitet för sin egen del och ofta också för sina barns räkning.

Det finns otvivelaktigt risker för att det täm-ligen snabbt växer fram en motsättning mellan den svenska majoritetens strävanden att snabbt assimilera invandrarna i ett svenskt "enkultursam-hälle" och vissa invandrargruppers krav på att få leva sitt eget sociala och kulturella liv inom ramen för ett "flerkultursamhälle".

Mycket tyder på att den fortgående ekonomiska och politiska integreringen i Europa och fram-växten av en öppen europeisk arbetsmarknad kommer att leda till att det blir ett ömsesidigt in-tresse för både våra invandrare och för svenskarna (i sin egenskap av presumtiva utvandrare till andra länder) att göra det lätt för personer, som flyttar från ett land till ett annat, att leva ett varierat och omväxlande socialt och kulturellt liv inom ramen för sin egen språkliga och kulturella tradition. Så vitt jag kan förstå är det emellertid endast en liten bråkdel av svenskarna, som just nu accepterar detta synsätt. Att det i dagens Sverige håller på att kristallisera ut sig motsättningar mel-lan förespråkare för ett "enkultursamhälle" och ett "flerkultursamhälle" är ett fakum, och alla som intresserar sig för våra invandrades anpassnings-problem, måste ta detta i beaktande.

Ur nästa nummer av Socialmedicinsk tidskrift:

Hannes Hyrenius om ny demografisk metodprincip för vårdplanering

Christer Sundström om etik vid humanexperiment

Rudolf Schlaug om rättspsykiatri och samhället